

ESKO SEPPÄNEN

Finanssikriisi, virtuaaliraha ja bittirahoitus

Emeritusprofessori Uolevi Lehtinen patistaa *Liiketaloustieteellisessä Aikakauskirjassa* (1/2012) jatkamaan taantumakeskustelua monen erillisen kriisin summana syntyneestä kapitalismin poliittis-taloudellisesta systeemikriisistä. Kriisi syntyi rahoitusmarkkinoiden libertaristisesta (siis negatiiviseen vapauskäsitykseen perustuvasta) julkisen sääntelyn alasajosta. Sen teknologinen perusta oli digitaalivallankumous. Siihen liittyi kapitalismin transformaatio maailmanlaajuiseksi finanssikapitalismiksi, jossa rahatalous irtautui reaalityaloudesta. Sen levitti maapallon kaikkiin osiin pääomamarkkinoiden globalisaatio. Kriisiä syvensi katteettoman virtuaalirahan massatuotanto.

Tässä artikkelissa haluan kiinnittää huomion ja kiinnostuksen siihen, miten finanssikapitalismi on samaan aikaan sekä olemassa oleva talous, jossa operoidaan reaalityalouden käsittein, että ei-olemassa-oleva talous, jonka virtuaalisen luonteen kuvailuun tarvitaan virtuaalityaloudesta johdettuja käsitteitä. Niistä tärkein on virtuaaliraha.

Rob Shields rinnastaa virtuaalirahan transformoitumisen käyväksi rahaksi katolisen kirkon vanhaan ehtoollisoppiin (1), jonka mukaan siinä sakramentissa materialisoituu sellainen ihme, että öylätti ja viini muuttuvat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Niin käy, jos uskovaiset uskovat niin käyvän. Lutherilaiset protestantit päätyivät vuonna 1530 Augsburgissa esittämään, etteivät ne miksikään muutu vaan ovat aidosti mainitun henkilön ruumis ja veri. Virtuaalirahasta voidaan sanoa, että se on finanssikapitalismin ruumis ja veri, joka materialisoituu finanssituotteiden kaupankäynnissä käyväksi rahaksi. Jos sellaista transformaatiota ei tapahdu, virtuaaliraha juuttuu pankkien taseisiin ja johtaa koko pankkijärjestelmän vajaatoimintaan.

Globaalin systeemikriisin juuret ulottuvat Yhdysvalloissa presidentti Clintonin hallinto-kauteen. Kun pankkien sääntelyä liberalisoitiin, virtuaalirahan määrä kasvoi nopeasti uudenaisten finanssituotteiden innovoinnin seurauksena. Tässä artikkelissa nähdään virtuaalirahan koos-

tuvan ennen muuta arvopaperistetuista finanssi- tuotteista ja kahden markkinaosapuolen kes- ken tehdyillä OTC-kaupoilla luoduista synteet- tisistä ja reaalityloudesta irrallisista johdannai- sista. Niiden avulla luodaan (virtuaali)rahaa rahasta ilman tavaroiden ja palvelujen tuotan- non riesaa.

Kun velkoja arvopaperistettiin, ne niputet- tiin läpinäkymättömiin paketteihin, joiden sisäl- lä Yhdysvaltojen pankkiluotoista 90 % vaihto- i velkojaa. Pankkien taseet kasvoivat virtuaalira- halla, kun samat luotot olivat sekä vanhoja, maksamattomia velkoja että uusia arvopaperei- ta. Pääosa paketteihin kootuista **subprime-luo- toista** ja osa muistakin luotoista oli täyteen ni- mellisarvoon kirjattuja roskaluttoja, ja uudet finanssi tuotteet olivat niiltä osin silkkoa sisältä. Kun näistä arvopaperista tehtiin vielä uusia tuot- teita (CDO:t jne.), joista tehtiin uusia johdan- naisia (CDS:t jne.), johdannaisten sofistikoit- duimmista versioista tuli sijoittajaguru Warren Buffetin pelkäämiä ”massatuhoaseita” ja suursi- joittaja George Sorosin kammoksumia ”vety- pommeja”. Näitä pommeja ei Buffetin mukaan kukaan osaa tehdä vaarattomiksi. Johdannaisten (miinus valuuttajohdannaiset) kaupankäynnin liikevaihto ylitti vuonna 2011 kymmenkertaises- ti maailman bruttokansantuotteen arvon (2).

Finanssimarkkinoilla pankkien innovatii- visuus oli aluksi luova voima, joka sittemmin kääntyi niitä itseään vastaan. Uuden vuositu- hannen alkuvuosina rahan uudenlainen tuot- teistaminen lisäsi mitä ilmeisimmin talouskas- vua, mutta vähitellen kasvupotentiaali heikkeni velkojen määrällisen liikakasvun ja niiden laa- dullisen heikkenemisen seurauksena. Systeemi- kriisin maissa kasvu syötiin ennakolta, ja se kriisin reaalityloudeellinen ulottuvuus on tullut näkyville vasta usean vuoden viiveellä.

Yksityisen sektorin velkakriisi

Emeritusprofessori Pekka Pihlanto kirjoittaa Li- ketaloudellisessa Aikakauskirjassa (1/2012) että ”finanssikriisi on jo voitettu” ja että sen seurauk- sena ”euroaluetta on kohdannut velkakriisi, jota ei ole saatu hallintaan”. Siitä syntyy käsitys, että finanssikriisillä ei ole yhteyttä valtioiden vel- kaantumiseen.

Niin kauan kuin finanssi tuotteisiin kiinnit- tyneen ja markkinavoimien ”myrkyttämän” vir- tuaalirahan poisvetäminen markkinoilta ei ole hallinnassa, finanssikriisiä ei ole voitettu. Kun pankkien väliset rahamarkkinat eivät toimi, jul- kinen valta on joutunut vastuuseen pankkien keinotteluriskeistä ja käyttämään ns. setelirahoi- tusta (=bittirahaa) markkinoiden käynnissäpitä- miseen. Valtioiden pankeille antamat turvata- kuut riskien kypsymisen varalta – eli ennakkoon annettu sosialisointiturva niiden konkurssien varalta – koskevat erityisen Baselin komitean määrittämää 29 suurta SIFI-pankkia (SIFI = Sys- temically Important Financial Institution). Val- tioiden toimet edustavat merkittävää moraalika- toa (moral hazard) näiden pankkien hyväksi.

Pihlanto käsittää velkakriisin julkisen val- lan ja nimenomaan valtiovallan ylivelkaantumise- ksi. Väitän, että kyseessä on alun perin yksi- tyisen sektorin ja sen finanssilaitosten luoma velkaongelma.

Jos mitataan maiden kokonaisvelkaa (yk- sityiset velat mukaan lukien), lukujen täsmen- tääminen yhteismitallisiksi on vaikeaa. Seuraavat tiedot ovat siksi vain viitteellisiä, mutta tulkitsen niiden vahvistavan edellä esittämäni teesin. Ko- konaisvelkaantumisen luvut on laskenut *Global Finance*-lehti (3), ja ne ovat vuodelta 2011. Val- tiovallan velkaluvut ovat *The Economistista* sa- malta vuodelta (4). Finanssikriisin näkökulmas- ta mielenkiintoisten maiden kokonaisvelat (su- luissa valtion velka, molemmat BKT:sta) olivat

tilastoinnin aikaan seuraavanlaiset: Irlanti 663 % (94 %), Japani 512 % (228 %), Englanti 507 % (77 %), Espanja 363 (63 %), Portugali 356 % (83 %), Yhdysvallat noin 350 % (102 %), Ranska 346 % (84 %), Italia 314 % (123 %), Saksa 278 % (79 %) ja Keikka 267 % (144 %).

Tätä tuoreemmissa tiedoissa monien valtioiden velkaantuminen on kasvanut niiden sosialisoitua pankkeja ja/tai otettua vastuulleen sekä omien maidensa että myös muiden maiden pankkien roskalettoja. Valtion velkakin on usein yksityistä alkuperää.

Paljonko on paljon?

Pankkien liikkeelle laskeman virtuaalirahan määrän mittasuhteista saa kuvan seuraavista luvuista. (5)

Kaikienlainen laittomuus, kierto, välttely ja kikkailu toimii sen joukon etua vastaan, jonka muodostavat maapallon 3 100 000 000 työtä tekevää ihmistä. He tuottivat vuonna 2011 tavaroita ja palveluja 70 biljoonan dollarin arvosta. Se oli maailman bruttokansantuote, jonka tuottamisesta maksettiin palkkoja 55 biljoonaa dollaria.

Finanssituotteiden säänneltyjä kauppa- paikkoja ovat pörssit, joiden yhteenlaskettu liikevaihto oli 63 biljoonaa dollaria. Pörsseissä omistajat ennen muuta jakavat varallisuutta keskenään, ja siltä osin pörssikaupankäynnin merkitystä yritysrahoitukselle Suomessa mitä ilmeisimmin liioitellaan.

Kun pörsseissä **finanssituotteet ovat standardisoituja** ja toiminta läpinäkyvää ja kun pörssipeleillä on säännöt, joiden rikkomisesta rangaistaan, kaiken julkisen valvonnan ja sääntelyn ulottumattomissa pyörii jättiläismäinen OTC-kaupankäynnin karuselli (OTC = Over The Counter). Se on monien virtuaalirahatuotteiden alkukoti. Vuoden 2011 puolivälissä oli OTC-

johdannaisia oli laskettu liikkeelle 708 biljoonan dollarin arvosta (6). Johdannaiskauppa on keskittynyt maailman mitassa suurpankeille. Neljäntoista suurimman pankin markkinaosuus OTC-johdannaisten eri lajeista on 80–90 %, ja niihin liittyvät riskipositiot oli kätkeyty näiden SIFI-statuksen saaneiden pankkien taseisiin. Siellä ovat ne arvopaperistetut Mustat Pekat, joiden pelossa pankkien väliset markkinat ovat syväjäätyneet.

Eniten rahaa maailmanmarkkinoilla liikuttellaan vuosittain valuuttakaupassa, jonka liikevaihto on käsittämättömän suuri: yli 1 000 biljoonaa dollaria. Valuuttakauppaakin käydään johdannaisilla, ja myös se on keskittynyt suurpankkien käsiin. Kymmenen suurpankkia hallitsee yli 3/4 kaupankäynnistä.

Yhdysvaltain markkinoilla viiden suuren pankin markkinaosuus kaikesta maan pankkien käymästä johdannaiskaupasta on uskomaton 96 % (7).

On ihmeellistä, että taloustieteilijät eivät näe tällaista **markkinavallan keskittymistä** uhkaksi ”vapaalle” markkinataloudelle.

Valtionvallan roolin uusarviointitarve

Pihlanto syyttää EU:n päättäjiä lyhytnäköisyydestä ja **hyväuskoisuudesta, sanoo markkinavoi-** mien olevan vastuussa käyttöön saamiensa varojen sijoitusten tuotosta kuin omasta omaisuudesta ja vähättelee poliittisten päättäjien ”maisteritasoa”. Usein ovat kuitenkin markkinavoimat samaa maisteritasoa kuin poliitikot; saat- taapa joukossa olla joku insinööri ja merkonomikin. Tohtorit eivät ole osanneet korkealla koulutuksellaan ennakoita muita paremmin kriisin syntyä **finanssikapitalismissa innovoi-** duista aineksista saati että he kykenisivät esittämään tieteellisiin tutkimuksiin perustuvia lää-

keitä kriisiin hoitoon. Taloustiede on systeemi-kriisiin edessä neuvoton. Tohtoritkin joutuvat puhumaan siitä pelkästään tittelinsä arvovalalla ilman tieteen teoreettista apua.

Kun pankit olivat käyttäneet virtuaalirahaa velalla vivuttamiseen ja keinotteluun ja kun Lehman Brothersin konkurssin jälkeen omaisuusarvot laskivat ja virtuaalirahan synnyttämiseksi tärkeä finanssituotteiden kaupankäynti alkoi ehtyä, pankkien taseissa oli äkisti valtavat määrät epäkuranttia ja riskien myrkyttämää finanssimassaa. Siitä virtuaalirahasta ei ole sittemmin ollut helppoa päästä eroon. Rahan tukumarkkinoista on tullut lumemarkkinat, sillä ilman pankkien kotimaiden valtiovalan apua systeemi olisi tiltannut. Markkinoiden ”vapaus” on illusorinen fiktio.

Finanssikapitalismi on kyennyt valtaamaan itselleen suvereenin, itsenäisen ja riippumattoman yhteiskunnallisen tilan luomalla markkinoiden ja niiden toimitsijoiden välille virtuaalisen yhteisöllisyyden. Sen seurauksena valtiovalta, puolueet ja poliitikot ovat menettäneet suvereenisuutensa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Sen vaikutus ulottuu myös tajunnantuotantovälineisiin, joiden välityksellä se käyttää laajaa mediavaltaa oman kaanoninsa propagoimiseen. Se pyrkii näyttämään omat etunsa yhteisiltä kansalaisten suostuttelemiseksi alamaistumaan markkinoiden komentotalouteen.

Ihmistieteissä pitäisi tutkia ja selvittää finanssivallan kumouksellinen vaikutus yhteiskuntaan siitä näkökulmasta, että niin ei ole missään päätetty, saati että siitä olisi päätetty demokraattisesti.

Virtuaalinen versus reaalinen

Kansantaloustieteessä useat peruskäsitteet ovat virtuaalisia fiktioita: vapaat markkinat, kulutta-

jan rationaalinen käyttäytyminen, voiton ja utiliteetin maksimoiminen ja täydellinen tieto. Kaikki ne ovat ihmismielen luomia käsitteitä, joilla ei ole vastinetta todellisuudessa.

Sana ”virtuaalinen” ymmärrettiin muinai- sessa Kreikassa ja Roomassa hyveellisydeksi, rohkeudeksi ja voimaksi, jotka olivat miehisiiä ominaisuuksia (vir = mies). Sanan etymologia ei kuvaa sen nykykäyttöä, jota ehkä luonnehtii parhaiten Shieldsin ilmaisu ”vallan voima” (strength of power) (8). Suomen kielellä kään- nös voi olla kuvitteellinen, kuvaannollinen, keino- tekoinen, fiktiivinen tai käsitteellinen, mutta yksinään ei virtuaalinen ole mitään niistä, vaan siinä on piirteitä niistä kaikista. Virtuaalista kuvaavien käsitteiden merkitys on siinä, että ne auttavat selittämään, miten virtuaalisuuteen sisältyvä potentiaali muuttuu uudeksi olemassa olevaksi todellisuudeksi ohi taloudellisten en- nusteiden mekanismien.

Kun nykyisyys yleensä on menneisyyden jatkumo, finanssikapitalismi ei näytä olevan vanhan kapitalismin kehitysvaihe suoraan yle- nevässä polvessa, vaan se on kättilöity maail- mantalouteen virtuaalivoimien aikaansaamasta systeemin ulkopuolisesta raskaudesta. Vanhan kapitalismin käsitteistö ei täsmää niihin finans- sikapitalismin ominaisuuksiin, jotka ovat laa- dullisia ja yhtä vaikeasti vangittavissa mate- maattisiin kaavoihin kuin esimerkiksi energian laadullinen muutos eli entropian kasvu. Laadul- listen käsitteiden avulla voidaan selvittää kehi- tyksen suunta, mutta niiden vaikutusta uuden todellisuuden syntyyn ei ole mahdollista mallit- ta.

Siitä, että reaalitytalous on olemassa, ei lie- ne epäselvyyttä. Siinä tuotetaan tavaroita ja pal- veluja elävällä ihmistyöllä ja esineellistetyllä työllä eli koneilla ja muulla teknologialla. Työn tulosten arvon mitta on raha. **Finanssikapitalis-**

missä raha ei kuitenkaan ole sidoksissa reaali-talouden tuotantoon, sillä pankit voivat luoda vapaasti virtuaalista rahaa rahasta, itse itsensä kanssa tai keskenään. Siltä osin virtuaalirahalla tuhotaan yhteiskunnan historialliset työn ja pääoman arvosuhteet koko siltä ajalta, jolloin uuden arvon perustana ovat olleet ihmistyö ja sen tulokset.

Marxin filosofinen mutta modernin talouden kanssa huonosti yhteensopiva arvon mitta on ihmistyö: tavaran valmistukseen käytettävä yhteiskunnallisesti välttämätön **työaika**. Työarvoteorian perusteet natisevat liitoksissaan, jos työn kategoria laajennetaan tavaroiden tuotannon ulkopuolelle palveluihin ja ihmistyöhön tavalla, jota jälkimarxilaiset Hardt ja Negri kuvaavat biotuotannon käsitteellä, virtuaalinen käsite sekin. Siinä elämän uusintamisen ja aineettoman tuotannon subjekteja ja objekteja ovat ihmiset itse. Pään ja sydämen työ on samaan aikaan sekä reaaliaikaista sosiaalista olemista että uuden sosiaalisen tulemista. Biotuotannossa ei ole niukkuutta raaka-aineesta, joka ei käytössä kulu eikä vähene. Siinä on jatkojalostettavaksi tarjolla yhteisen sosiaalisen pääoman koko varanto: kieli, mieli, tieto, tunne, elämykset, mieli- ja muistikuvat, tavat sekä sosiaaliset suhteet, käytännöt ja käyttäytymiskoodit. (9)

Rob Shieldsin mukaan uudenlaisen työn kulttuuriset ja sosiaaliset aspektit, joita Hardt ja Negrikin kuvaavat, on laiminlyöty kehittyneen kapitalismin kuvauksessa. Finanssikapitalismissa työn koko olemus abstrahoidaan riippumattomaksi konkreettisesta yhteiskunnasta ja paikallisista erityispiirteistä (10). Lisäksi finanssikapitalismin käsitteistöstä puuttuu luontosuhde, kun sen rahataloudellisessa sfäärissä ei ole tilaa luonnolle tai ympäristölle. Ei ole myöskään tut-

kittu finanssitalouden vaikutuksia tulonjakoon. Monissa maissa kansalaiset ilmaisevat joukko-protesteilla sellaisen käsityksen, että rahatalous ja siihen kiinnittyvä ahneus kasvattavat perusteettomasti ylimpien tuloluokkien ansioita. Keskustelun ”bankstereiden” bonuksista ovat alustaneet anglo-saksisissa maissa monet pienomistajat myös pankkien yhtiökokouksissa.

Kun virtuaaliset rakenteet ovat olleet rasakaana (pregnant) uuden tulemiselle, virtuaalisuutta kuvaavat käsitteet antavat mahdollisuuden ennakoita uuden todellisuuden syntyä ja uutta järjestystä tavalla, joka poikkeaa reaalisesti olemassa olevasta ja todeksi koetusta järjestyksestä. Janne Tapper antaa virtuaalisille rakenteille luonnon ja uskonnon kaltaisen uuden yhteiskunnallis-ontologisen perustan. Hän esittää analogian finanssisysteemistä eräänlaisena uskonnollisena instituutiona, jossa virtuaaliyhteisön jäsenillä on yhteiset materiaaliset edut ja sama uskonnollinen tai muu aatteellinen identiteetti. (11)

Daniel Miller pitää finanssijärjestelmän papiston kanonisoimaa oppia markkinoista ensisijaisena yhteiskunnan käytäntöihin nähden. Jos tämä oppi ja käytäntö eivät vastaa toisiaan, markkinavaltaa haluaa muuttaa maailman vastaamaan uutta oppia (12). Se merkitsee näiden virtuaalivoimien epädemokraattista vaikuttamista yhteiskuntien päällysrakenteen demokraattiseen osaan eli politiikkaan ja kansantalouden johtamiseen. Kellner & Thomas näkevät sen sosioekonomisen epätasa-arvon, joka syntyy yhteiskunnan kaikkinaisten rakenteiden rahataloudellistamisesta (financialization). Se on seurausta valtaeliitin digitaalisesta ylivoimasta, ja siltä osin finanssikapitalismin voittokulku perustuu teknologiseen kehitykseen (13).

Virtuaalikansa ja rahan synty

Taloustieteiden mallittamilla tutkimuskohteilla on yleensä fyysinen vastine, johon nähden ne voidaan todentaa. Teorian merkityksen ratkaisee ennustekyky: mitä tapahtuu tulevaisuudessa menneen kehityksen perusteella. ”Virtuaalisuuden” merkitys ei ole mallittamisessa vaan siinä, että se kaikkine johdannaisineen vaikuttaa ulkoa käsin todellisuuteen ja muuttaa sitä tavalla, jonka laadullisia ominaisuuksia ei voi mallittaa.

Mika Mannermaa on käyttänyt käsitteitä virtuaaliheimo ja -kansa, jotka kuvaavat erinomisella tavalla markkinavoimien yhteisöllisyyttä sekä paikallisesti että globaalisti. Hänelle ne ovat ”eri puolilla maapalloa elävä globaali joukko ihmisiä, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään pääasiassa vain virtuaalisesti ja toimivat paikallisesti sekä omaavat uskonnollisen tai muun aatteellisen identiteetin ja mission.” (14) Markkinavoimat ovat ylikansallinen virtuaalikansa, jolla ei ole organisaatiota, yhteistä johtoa eikä koti- tai sijaintipaikkaa. Sen jäsenet ovat sähköisessä vuorovaikutuksessa keskenään. Virtuaalikansa käyttäytyy yhtäläisesti ja toimii yleensä kulloisenkin markkinatrendin mukaan. Sillä on ”markkinaparlamentti”, jossa äänestään näkymättömillä jaloilla. Virtuaalisten toimijoiden lukumäärä markkinoilla on niin suuri, että kukaan ei ole vastuussa mistään yksittäisestä tapahtumasta. Virtuaalikansa ei ole sidottu – eikä sitoudu – kansainvälisiin sopimuksiin tai kansallisiin lakeihin. Sitä ja paikallisia virtuaaliheimoja yhdistäviä tekijöitä ovat usko negatiiviseen vapauteen (yhteiskunta ei saa rajoittaa yksilöiden taloudellista toimintaa), oman edun tavoittelu sekä taloudellisen tehokkuuden ensisijaisuus yhteiskunnan muihin toimintoihin nähden.

Virtuaalirahan liikkeellelaskuun liittyy sama näköharha, joka koskee myös perinteisen

rahan syntyä. Yleisesti luullaan valtioiden – ja niiden nimissä keskuspankkien – laskevan liikkeelle kierrossa olevan rahan. Kuitenkin vain setelit ja kolikot lähtevät kiertoonsuoraan keskuspankeista, ja vaikka osa tukkurahasta onkin peräisin keskuspankkien lainatiseiltiltä, suurin osa liikkeellä olevasta rahasta – ja kaikki virtuaaliraha – on yksityispankkien tekoa.

John Kenneth Galbraithin mukaan ”prosessi, jolla pankit luovat rahaa, on niin yksinkertainen, että sitä ihmismieli hylkii” (15). Yksinkertaisimmillaan prosessi toimii niin, että jokaista talletuksena saamaansa tai itse lainaksi ottamaansa euroa kohden pankit voivat myydä – niille asetetusta vakavaraisuusvaatimuksesta riippuen – moninkertaisen määrän lainaa.

Yksi systeemikriisin tärkeimmistä syistä on ollut pankkien itse itselleen ottama oikeus luoda omatoimisesti virtuaalirahaa, mikä on saattanut rahamarkkinat sellaiseen perustavaa laatua olevaan epätasapainotilaan, että siihen ei voida vaikuttaa rahapolitiikalla. Siitä ovat osoituksena keskuspankkirahasta perityt alhaiset korot, joilla taloutta on yritetty elvyttää ilman sanottavaa menestystä.

Keskuspankit ovat luoneet rahaa tyhjästä kirjaamalla taseensa molemmille puolille saman suuren summan ja tuottaneet sillä tavalla bittirahaa lainattavaksi edelleen pankeille. Niiden keskuspankeilta saaman halparahan käytölle ei ole määrätty mitään ehtoja niin että rahaa pitäisi käyttää reaalityalouden vahvistamiseen. Kun Fedin pääjohtaja **Ben Bernanke kehotti julkisesti** pankeja ottamaan lisää riskejä rahan tuoton kasvattamiseksi, se oli suositus keskuspankkirahan käyttämiselle finanssioperaatioihin kasinotaloudessa. Suuria tuottoja ei ole reaalityaloudessa tarjolla vastaavassa määrin kuin rahataloudessa. Keskuspankeissa elettiin vuonna 2013 taas aikaa, jolloin finanssitalouden sijoi-

tuorahan tuotto oli tärkeämpi kuin reaali-talouden fundamentit. (16)

Systemikriisiin kuuluva globaalinen velkaongelma ei ratkea ennen kuin finanssikapitalismissa on vedetty markkinoilta pois löysä virtuaaliraha ja järjestelmän toimijat alkavat taas luottaa toisiinsa joutumatta pelkäämään keskinäisessä kanssakäymisessään virtuaalirahakuplan puhkeamista.

Pankkimafia, rikollisjärjestö?

Seuraavilla esimerkeillä kuvataan sitä, miten suuret pankit käyttävät häikäilemättömästi markkinavaltaa. Vapaus ei niille riitä, vaan ne syyllistyvät sen väärinkäyttöön. Pankkimafia on maailman mahtavin virtuaalinen rikollisjärjestö?

Kansainväliseen pankkitoimintaan on sisäänrakennettuna veronkierto veroparatiiseineen. Esimerkiksi englantilaisella suurpankilla Barclaysilla on brittiläisillä saarilla, mutta Englannin lakien ulottumattomissa, 249 tytäryhtiötä veronkiertotarkoituksiin. Englannin 100 suurimmasta pörssi-yhtiöstä 98 käyttää hyväksi verokeitaita ja -paratiiseja. Niillä oli vuoden 2010 laskennassa sellaisissa paikoissa 8 492 tytäryhtiötä, siis lähes 100 per pörssi-yhtiö.

Pankeissa keinotellaan muiden rahoilla. Sitä symboloivat miljarditappioita työnantajilleen tuottaneet meklarit englantilaisen Barings Bankin Singaporin haarakonttorista (Nick Leeson), ranskalaisesta Société Généralesta (Jérôme Kerviel), sveitsiläisestä UBS-pankista (Kweku Adobol) ja viimeksi Yhdysvaltain suurimmasta pankista – ja pankkivalvonnan lisäämistä ankaresti vastustavasta – JP Morgan Chasesta (Bruno Iksil). Kuinka paljon onkaan jäänyt julkistamatta niitä tapauksia, joissa keinottelu ei ole tuottanut tappioita?

Moraalin kohentajaksi ryhtynyt Yhdysvaltain pörssi- ja valvoja SEC syytti vuonna 2011 yh-

teensä 63 banksteria sisäpiiritiedon hyväksikäytöstä. Heistä 56 tunnusti.

Eniten tuomioita sijoittajien pettämisestä lienee saanut yhdysvaltalainen Goldman Sachs, jonka alumniverkosto (mukaan lukien EKP:n pääjohtaja Mario Draghi) ulottuu syvemmälle politiikkaan kuin millään muulla pankilla tai suuryrityksellä. Sille määrätty lukuisat sakot eivät ole koskettaneet pankin vastuuhenkilöitä, jotka olivat saaneet bonukset lakien rikkomisesta; sakothan maksoi pankki. Kun pörssi- ja valvoja (SEC) määräsi Goldman Sachseille harhaanjohtaneesta pörssi-informaatiosta SEC:n sen aikaisen historian suurimmat sakot, 550 miljoonaa dollaria, pankin pörssikurssi kääntyi nousuun. Pelätty sakko olikin vain kuudesosa pankin ensimmäisen kvartaalin tuloksesta.

Goldman ei ole ainoa pankki, joka toimii kuin rikollisjärjestö. Citigroup väärennytti virkailijoillaan asuntolainojen velkakirjoja. Sakko: 240 miljoonaa dollaria. Bank of America jäi kiinni samasta asiasta. Sakko: miljardi dollaria. Saksalainen Deutsche Bank möi Yhdysvalloissa maksukyvyttömiä velallisten asuntolainoja priimana. Sakko: 200 miljoonaa dollaria. Pankit eivät myöntäneet mitään, mutta maksoivat nämä rahat SEC:lle siitä, ettei niitä viedä oikeuteen.

Maailman suurimmista pankeista muun muassa Barclays, UBS, Deutsche Bank, JPMorgan Chase, Citigroup ja RBS manipuloivat markkinoiden itsensä tuottamaa eurooppalaista Libor-viitekorkoa (ja myös muiden markkinoiden viitekorkoja) tuottaen sijoittajille miljardien eurojen tappiot. Ne ovat joutumassa miljardien dollareiden vahingonkorvauksiin.

Maailman kolmen suurimman joukkoon kuuluva Hongkongin ja Shanghain pankki HSBC myönsi toimineensa meksikolaisen huu-merahan pesulana. Se sai siitä jättiläissakot.

Pankkirikollisuus jää usein niiden moraalisis-eettisten kannanottojen varjoon, jolla tuomitaan ahneus ja bonukset. Kun rikos on riittävän suuri, sitä ei huomata.

Liittovaltion lumedemokratia

Demokratia on käsite, jonka massiivinen väärinkäyttö perustuu siihen, että sillä ei ole tarkoin määriteltyä sisältöä. Sen suora käänös kreikan kielestä on kansanvalta. Jos pitäydytään pelkkään käännökseen, pitää olla kansa, jotta voisi olla kansan valtaa. Eurooppalaisissa kansallisvaltioissa demokratia on mahdollinen, mutta määritelmä sulkee demokratian ulkopuolelle EU:n ja sen ylikansallisen, jäsenvaltioiden asukasluukuun perustuvan päätöksenteon. Jos kansakunnat joutuvat muiden päätöksillä toteuttamaan lainsäädäntöä, jota ne vastustavat ja jossa lainsäätäjät eivät kannata vastuuta päätöksistä näiden maiden kansalaisille, se ei ole demokratiaa.

EU on finanssikapitalismin poliittis-juridinen ulottuvuus Euroopassa, ja ylikansallinen demokratia sen päätöksenteossa on käsitteellinen mahdottomuus.

EU:ssa liittovaltiota rakentavat federalistit haluavat "eurooppalaistaa" unionin päätöksenteon. Siihen tarkoitukseen he tarvitsevat kaikille eurokansalaisille yhteisen identiteetin, koska ilman sitä heidän projektillaan ei ole legitimitteettiä eli yleistä hyväksyttävyyttä ainakaan kaikissa euromaissa. Oma identiteetti yhtäältä ja samaistuminen yhteisöön toisaalta rakentuvat tunteesta kyetä vaikuttamaan omiin asioihin.

Demokratia-sanalla harhauttamista edusti EU:n pääkomissaari José Manuel Barroso, joka asetti europarlamentissa komission tavoitteeksi sen, että unionista tehdään "kansallisvaltioiden demokraattinen liitto" (17). Kun hän samassa paikassa esitti aiemmin, että "vaati-

muksella jäsenmaiden yksimielisyydestä ei enää anneta jonkun maan parille idiootille mahdollisuutta painostaa unionia", hän kutsui idiooteiksi niitä, jotka kannattavat EU:n perustuslakiin kirjattua yksimielisyysperiaatetta laissa tarkasti määritellyissä asioissa. Barroso vaatii myös komission virkamiesvallan merkittävää vahvistamista.

Suomalainen virtuaaliheimopäällikkö Björn Wahlroos halveksii avoimesti kansojen demokratiaa ja nimittää sitä "enemmistön tyranniaksi" (18). Hän uskoo Ayn Randin etujoukko-teoriaan "yhteiskunnan etevimmistä voimista", jotka rakentavat yhteiskuntien sisään veronmaksusta vapaan salaisen paikan omaisuutensa suojaksi. Ayn Rand luo utopian, joka toimii kuin virtuaalisuuden tutkija Daniel Millerin kuvaama abstraktio konkreettisten käytäntöjen ylä- tai ulkopuolella ja on kaiken demokraattisen päätöksenteon ulottumattomissa (19). Wahlroosin heikkoa EU-asiiantuntemusta olen arvostellut toisaalla (20).

Kun EU saa vapaasti rikkoa omaa perustuslakiaan, jossa kielletään jäsenmaiden yhteisvastuu ja sen itsensä vastuu jäsenmaiden veloista, se merkitsee laittomuuden hyväksymistä kriisin varjolla. Laillisuudella joustattamista on myös se, että yksimielisyyttä vaativien päätösten kiertämiseksi emumaat ovat perustaneet tosiasiallisesti EU:n sisään mutta juridisesti sen ulkopuolelle Luxemburgiin kaksi itsenäiseltä näyttävää yhteisöä (ERVV ja EVM) lainaamaan rahaa jäsenmaille tavalla, jonka EU:n perustuslaki kieltää.

Emun kriisi, federalismin keppihevonen

Euroalueen maat ovat maailmassa ainoita valtioita, jotka eivät itse pysty vaikuttamaan maassaan käytettävän rahan arvoon. Emun kriisi ei

kuitenkaan ole vain yhteisrahan kriisi vaan osa kansainvälistä finanssikriisiä. Sillä on myös oma eurooppalainen ulottuvuutensa. Juha Tervala kirjoittaa, että ylivelkamaiden vaikeuksissa ”tarinan keskeinen opetus on se, että jos lähtee rahaliittoon Saksan kanssa, pitää omaksua saksalainen palkkapolitiikka. Muiden euromaiden palkankorotusten tulee olla sopusoinnussa Saksan palkankorotusten kanssa.” (21) Eurostatin tilastoista voi laskea, että euron olemassaolon aikana on saksalaisen työn hinta noussut vain 26 %, mutta kreikkalaisen 50 %, irlantilaisen 52 %, italialaisen 57 %, portugalilaisen 69 % ja espanjalaisen 72 %.

Joskus saattaa olla hedelmällistä kääntää asiat pääläelleen ja miettiä sellaista vaihtoehtoa, että Emun sairas maa onkin Saksa ja että itse asiassa sille pitäisi hyväksyttävä sopeutusohjelma sen yhteiselolle muiden eurooppalaisten kanssa siihen tapaan kuin on laadittu kuri-ohjelmia ylivelkamaille. Siitä, että valtioiden edut ovat erilaisia, kertovat arviot eri maiden rahan arvosta Emun mahdollisen hajoamisen tai yksittäisen maan eron jälkeen. Jos Kreikka jättäisi Emun, sen arvioidaan tarvitsevan 40–50 prosentin devalvaation. Jos taas Saksa luopuisi eurosta ja palaisi omaan rahaan, sen on arveltu revalvoituvan 30 prosenttia. Saksan kannalta Kreikan ero sen maksamatta jättämine velkoineenkin lienee halvempi ratkaisu kuin sen oman teollisuuden 30 prosentin kilpailukyvyn menetys yhdessä yössä oman markan käyttöönoton seurauksena.

Tältä pohjalta voisi arvata, että Emu pysyy koossa. Riskit rahaliiton hajoamisesta ovat liian suuret kaikille osapuolille. Silti voidaan ajautua tilanteeseen, jossa Emu hajoaa.

EU:n komission toimintaa kriisin oloissa kuvaa Milton Friedmanin nerokas johdatus valankäytön perimmäisten kysymysten äärelle:

”Vain kriisi, joko todellinen tai kuviteltu, johtaa todellisiin muutoksiin. Kriisin puhjetessa riippuu vallalla olevista aatteista, millaisiin toimiin ryhdytään. Minä katson, että meidän tehtävämme on juuri se, kehittää nykyiselle politiikalle vaihtoehtoja, pitää ne elossa ja tarjolla, kunnes poliittisesti mahdollon kääntyy poliittisesti väistämättömäksi.” (22)

EU:n komissio toimii juuri tällä tavalla. Se on johdonmukaisesti pitänyt elossa ja tarjolla EU:n liittovaltioimista kriisin varjolla. Se ei esitä ratkaisuehdotuksia akuuttiin kriisiin, vaan se ehdottaa aina vain ”lisää Eurooppaa” eli enemmän liittovaltiota. Poliittisesti mahdottomia mutta poliittisesti väistämättöminä markkinoituja ehdotuksia talousunionista, jäsenvaltioiden budjettikurista ja kansallisten budjettien yhteisöllistimisestä, EU-maiden yhteisestä valtiovainministeristä ja -ministeriöstä, yhteisistä veroista, pankkiunionista, yhteisvastuuseen perustuvasta talletussuojasta ja pankkien saneerausrahastosta sekä yhteisvastuullisista eurobondeista ei ole tehty akuutin velkakriisin ratkaisemiseksi vaan EU:n liittovaltioimiseksi.

Kriisin ratkaisumalli

On tietoinen provokaatio kyseenalaistaa viralliseen kaanoniin kuuluva hokema siitä, miten inflaatio on aina pahasta. On kuitenkin nähty, että velkakriisi ei ratkea nykypolitiikalla, jonka tärkeimpiä elementtejä ovat EKP:n yksioikoinen inflaation vastainen taistelu, sisäisen devalvaation finanssipolitiikka ja johtavien jäsenmaiden pystyttämät kalliit ”palomuurit”.

Velanhoidossa – ja vähän talouden kasvussakin – pienoinen inflaatio on ihmelläke. Kun velkojen nimellisarvo säilyy, mutta rahan arvo huononee, ei ole sellaista velkaa, jota ei olisi helpompi maksaa huonommalla kuin pa-

remmallalla rahalla, siis ennemminkin inflaatiolla kuin deflaatiolla.

(Inflaatiomittarit on kytketty vain reaali-louteen ja vain hintojen ja palkkojen nousuun. Osakkeiden, johdannaisten, muiden pörssi- tuotteiden ja muun omaisuuden hinnannousu ei vallalla olevassa taloustieteessä ole inflaatiota, vaikka pääomamarkkinoilla olisi päällä täysi hype. Kun keskuspankkien inflaation vastainen taistelu kohdistuu vain reaali- talouden hintoihin ja palkkoihin, niin ollen se talouden alue, jolla kuplat syntyvät, jää analyysien ulottumattomiin.)

Kriisin vastalääke on taloudellinen kasvu, jota Yhdysvaltain ja Euroopan keskuspankit ovat pyrki- neet edistämään seteli- eli bittirahoituksella (QE1-3, LTRO, OMT). Kun niiden toimintaa arvostellaan siitä näkökulmasta, että ne ruokki- vat inflaatio-odotuksia, Fedin pääjohtaja Ben Bernanke sanoo bittirahalla pidetyn yllä talous- kasvua (23). USA:ssa ei taloutta ehdoin tahdoin deflatoida, mitä EU:ssa tehdään sisäisellä deval- vaatiolla.

Johnny Åkerholmin mielestä käsitys in- flaation myönteisestä vaikutuksesta velkojen reaaliarvon alenemiseen perustuu kokemuksiin säännelystä taloudesta eikä toimi liberalisoi- duilla markkinoilla. Hän näkee inflaatio-odotus- ten nostavan markkinoilla rahan hintaa eli kor- koa ja ennustaa koronnousun vaikutusten syö- vän velkojen reaaliarvon alenemisesta saatavan hyödyn. (24) Silloin vastakkain ovat varanto ja virta, velan määrä ja sen uusimisesta maksuun pantavan rahan korko. Hän uskoo, että inflaatio ei toimi vapailla markkinoilla vanhaan tapaan. Inflaatiolla on kuitenkin muitakin dynaamisia vaikutuksia kuin koron nousu. Se voi myös luo- da uutta taloudellista kasvua deflaation vasta- painoksi, ja kasvu on ainoa toimiva lääke vel- kaongelman ratkaisemiselle. Tätä näkemystä

tukee epäsuorasti Bernanke puolustaessaan USA:n talouden jatkuvaa bittirahoitusta.

Systeemikriisin ratkaisu löytyy Euroopassa vain niin, että EKP vaihtaa rahapoliittisen para- digmansa ja luopuu yksinomaisesta inflaation vastaisesta taistelusta. Muu on pelkkää ajan voittamista kriisiin sopeutumiseksi. Sen on suunnattava LTRO:n ja OMT:n kaltaiset bittira- hoitusohjelmat pankkien sijasta valtioille osta- malla valtioiden velkapapereita suoraan niiltä itseltään ilman pankkien välitystä. Se on laitonta, mutta EU:ssa laki joustaa, jos on tahto sitä joustattaa. Sen laittomuuden käyttöä jouduttaa ylivelkamaiden kapinointi niitä EU:n keskusval- lan kurinpitotoimia kohtaan, joiden pääsisältö on sisäinen devalvaatio ja sen tuottama deflaa- tiotalous.

Tästä kriisistä selvittää ulos tavalla taikka toisella, mutta tulevien kriisien torjuntaa varten on nyt erotettava toisistaan yhtäältä talletus- ja asuntolainapankit ja toisaalta liike- ja investoin- tipankit. Sellaisia uudistuksia edellyttävät USA:ssa ns. Volckerin sääntö, Englannissa Vickersin komissio sekä EU:ssa komission ni- meämä Liikasen asiantuntijaryhmä. Ne inves- tointipankit, jotka keinottelevat itsensä konkur- sitilaan, on voitava päästää konkurssiin ilman että EU-maat pannaan yhteisvastuuseen niiden pelastamisesta. Kun jäsenmaa pyytää EU:lta pankkitukea, on pantava toimeen omistaja- ja sijoittajavastuu ja ensin, ennen finanssiavun myöntämistä, toteutettava velkasaneeraus vii- västyttämättä sitä vuosikausia niin että osa vel- kojista vapautuu veloistaan saamalla ne siirre- tyksi muiden maiden valtiovallan maksettaviksi. (25)

Järjestelmäkriisin perusongelma on se, että ei uskalleta tunnustaa virtuaalisten markki- navoimien liikkeelle laskeman katteettoman

virtuaalirahan reaalitaloudelle aiheuttamaa ongelmaa. Sen määrä on ajettava alas. Virtuaalisen rahavallan hegemonia estänee paradigmman vaihdoksen ja kriisi jatkuu. Sen oloissa on jo totuttu toimimaan. ■

Lähdeviitteet:

- 1 **SHIELDS, ROB** (2003) *The Virtual*, London and New York: Routledge
- 2 **DER SPIEGEL** 6/2012 ja www.verschuer.de/otc-derivate-casino-mit-707569-billionen-dollar-an-nominalen-volumen/
- 3 www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/11855-total-debt-to-gdp.html#axzz2AFa5d3hP
- 4 www.economicshelp.org/blog/774/economics/list-of-national-debt-by-country/
- 5 **DER SPIEGEL**, 50/2011, Hamburg
- 6 **DER SPIEGEL** 6/2012, Hamburg
- 7 www.zerohedge.com/news/five-banks-account-96-250-trillion-outstanding-derivative-exposure-morgan-stanley-sitting-ix-de
- 8 **SHIELDS** (2003)
- 9 **HARDT MICHAEL & NEGRI ANTONIO**, (2001): *Empire*, Harvard University Press, USA
- 10 **SHIELDS** (2003)
- 11 **TAPPER JANNE**, Virtuaalinen vs. konkreettinen – luonnos ubiikkiyhteiskunnan poliittisuudesta, *Futura* 3/2012
- 12 **MILLER DANIEL** (1998) 'Conclusion: A Theory of Virtualism', teoksessa Carrier, James G & Miller (eds.), *Virtualism: A New Political Economy*, Berg, Oxford and New York
- 13 **KELLNER DOUGLAS & THOMAS ANDREW**, *The Virtual* by Rob Shields reviewed, *Culture and Society*, Vol 20, nr. 6, December 2003
- 14 **MANNERMAA MIKA**, (2009) *Jokuveli. Elämä ja vaikuttaminen ubiikkiyhteiskunnassa*, Helsinki: WSOYpro
- 15 **GALBRAITH J.K.**, (1975), *Money: Whence it came, Where it Went*, Bridgewater, N.J.: Replica Books, Baker & Taylor, 2001
- 16 **EL-ERIAN MOHAMED**, *The Financial Times*, 8.1.2003, London
- 17 **BARROSO JOSÉ MANUEL**, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_en.htm
- 18 **WAHLROOS BJÖRN**, (2012), *Markkinat ja demokratia*, Otava, Keuruu
- 19 **MILLER DANIEL** (1998)
- 20 **SEPPÄNEN ESKO**, <http://eskoseppanen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/103478-nallukka-wahlroos-kansallisajattelija>
- 21 **TERVALA JUHA**, Euroalueen talouskriisin syyt, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/2012
- 22 **FRIEDMAN MILTON** (1962), *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, reprinted 1982
- 23 **BERNANKE BEN**, *The Financial Times*, 15.10.2012, London
- 24 **JOHNNY ÅKERHOLM**, keskustelu kirjoittajan kanssa 9.10.2012
- 25 **SEPPÄNEN ESKO** (2012), *Emumunaus*, Into, Riika